

Federico García Lorca és a spanyol népdalfeldolgozásai

1. A szerző életrajza és munkássága

2. Történelmi háttér

3. Az előadott művek szerepe a szerző életében

3.1. A spanyol népzene

3.2. A szerző kapcsolata népének kultúrájával

3.3. A szerző és a kamarazenélés kapcsolata

3.4. Federico García Lorca: Canciones Espanolas Antiguas

Dolgozatom elsődleges célja az előadandó művek háttérének ismertetése.

A szerző életrajza és munkássága

García Lorca délspanyol, Granadától északnyugatra egy kis helységben, Fuentevaquerosban 1898. június 5-én született. Apja módos paraszt volt, anyja tanítónő. Amerikában jár iskolába, majd a granadai egyetemen tanul filozófiát és jogot, de foglalkozik zenével és festészettel is.

García Lorca egész életművében ott kísért a kis helység, ahol született, a táj, a délspanyol falvak, a hegy, környezete és rokonsága. Lírája és drámái, lírájának képei és hasonlatai, drámáinak alakjai ide, a szülőföldre nyúlnak vissza. „Erős láncok kötik emlékezetemet...” – írja *Szélrózsa* című versében. Életműve főként Granadáról, az ott élő emberekről, a Guadalquivir folyóról, a tengerről és Sevilláról szól. Költészetének tájain cigányok, haramiák, csendőrök, keménykötésű parasztok tűnnek fel. Emberei büszkék, nehézkesek, vakmerőek, szenvedélyesek, feszülő indulatok hevítik őket. Lorca tája egyszer napfényes ragyogással telített, máskor ránehezedik a félhomály, az éjszaka komorsága, a költészetében csaknem jelképpé váló holdfénnel és a zöldszín különböző változataival.

Borongó éjszakákon
a nevedet kiejtem,
mikor a holdat isszák
a csillagok felettem,
és alszik már a fákon
a lomb, s egy gally se rezzen.
S a zene sodra többé
nem tölti be a lelkem.
Egy bomlott óra újra
múltat kondít rekedten.¹

¹ részlet „A hold lombját letépném című versből”, 1919. november 10, Granada; Takács Zsuzsanna fordítása

2

A gyermekkori emlékei a lírájában tűnnek fel először, majd drámáiban is megjelennek. De nemcsak forrás lesz a gyermekkor élményvilága, hanem a gyermekképzelet világát is alkalmazza a művészetében. Képzeletének gazdagsága, egyéni képei, hasonlatai, jelzői, színei formálódnak gondolataival és szerves egészet alkotnak vele. Gyakran népmesékből merít, a gyermeki képzeletből és a vele nem feltétlenül ellentétes groteszséggel párosítja azt.

Napszíttá úton álltam,
s ott járt a gyík (e törpe
kis krokodil) is éppen
eltűnődve.
Mint poklobéli pátert
zöld reverenda fődte,
s e megnyerő jelenség,
-tükörsima bőre -,
hasonlított feletébb
egy öreg tanerőre³

² Garcíá Lorca 1 éves korában

³ részlet: „Az öreg gyík” című verséből, 1920. július 26, Vega de Zujaira; Takács Zsuzsanna fordítása

A természet Lorca költészetében humanizálódik. A nyárfa művészetében a „fuvalmak mestere” (*Szélrózsa*). Az alkony és a hold beszél, a forrás „égő ajkat áhít” (*Új dalok*). A szél a tornyok udvarlója”. (*Kicsi fa, kicsi fa*). Lírája a spanyol világ, a spanyol táj gazdagságából táplálkozik, de a spanyol irodalom örökölt gazdagságában gyökerezik.

Idézet a költő egyik barátjának feljegyzéséből: „Federicót a gyerekekkel kell összehasonlítani, vagy az angyallal, a vízzel, a sziklatömbbel... egyedülállónak kell látnunk, aki állandóan változott, változékonny volt, mint maga a természet. Reggel nevetett, vidáman, üdén, mint a harmat, amivel mintha arcát megmosta volna. Egy nap leforgása alatt emlékeztetett a friss szántóföldre, a zöld dombra, a távoli síkságra, barna földeken a szürke olajfák susogására, a spanyol tájak egész sorára, amelyek a nap minden órájában változnak... Én láttam őt az éjszaka kellős közepén, egy titokkal teljes korlátra támaszkodva, amint a hold párbeszédet folytatott vele, és az arca ezüsttel volt bevonva. Figyeltem, ahogy a karjai a szellőre támaszkodtak, a lábai az időben gyökereztek, az évszázadokban, az értelem keresésében, a spanyol földnek a gyökereiben, melyek ott csillogtak a szemében, égtek az ajkán és megvilágították a homlokát. Nem ekkor nem volt gyermek. Milyen öreg, milyen nagyon öreg, milyen mesészerű és misztikus volt! Ne vegyék tiszteletlenségnek: csak egy öreg népénekessel tudom összehasonlítani, csak egy andalúziai táncosnővel, akik ma már csak kőbe faragva élnek közöttünk. Csak egy távoli, ősrégi andalúziai hegy félig látott éjszakai háttérében lehetséges őt elképzelni.” (Vicente Aleixandre).

A szenvedély – Lorca személyiségének és műveinek jellemvonása – a spanyol ember közismert vonásai közé tartozik. A szenvedély talán lírájában jelenik meg a legváltozatosabb módon. A szerelem, a spanyol költészetre nagyon jellemző, lángoló, szenvedélyes szerelem. Kortársai és barátai arról írnak, hogy García Lorcának sok válságot és problémát okozott a szerelem. „A szíve olyan szenvedélyes volt, mint kevés másnak, egyéniségét napról napra nemesítette a szerelem és a szenvedés”. Ugyanez a barátja írja, hogy a költő utolsó, végzetes Granadába utazása előtt megmutatta készülő lírai művét, *A sötét szerelem szonettjeit*, egy szonett ciklust, melyet már nem tudott befejezni.

Éjnek fel, ketten, telihold világolt,
én sírni kezdtem, te meg kinevettél.
Isten volt gögöd, s míg a percre perc ért,
gerlebúgás-sor volt siránkozásom.⁴

⁴ részlet „Az álmatlan szerelem éjszakája” című verséből, fordította András László

Ismertetői hangsúlyozni szokták, hogy távol tartotta magát az izmusoktól, és csak amerikai tartózkodása idején, 1929-ben és 1930-ban válik költészetének uralkodó vonásává a szürrealista módszer.

Már szürrealista korszaka előtt megjelenik a *Cigányrománcok* című kötete (1928), melyet munkásságának értékelői lírai műve legjelentősebb alkotásának tartanak. Amerikai szürrealista verseit pályájának válságos, kereső korszakában írja, és a válság lezajlása után már nem elsősorban a lírában, hanem a drámában fejezi ki mondanivalóját.

1931-ben, mikor visszatér az Egyesült Államokból hazájába, már kikiáltották a Köztársaságot. Ekkor ismét, sőt, minden korábbinál fokozottabban, a realizmus nyelvén beszél. Spanyolország haladó írói – köztük első helyen García Lorca – azt vallják feladatuknak, hogy felszámolják hazájuk feudális világát. Ekkor bontakozik ki pályájának legérettebb alkotásokat termő hatesztendős szakasza: megírja néhány nagy versalkotásán kívül legnagyobb drámai műveit.

Ez a kiváló író jól tudta, hogy fontos a társadalmi problémákról beszélni, mint például a nők akkori helyzete. Ezeket a kérdéseket érett korszakának drámaiban teljességgel fogja kifejezni. Ennek az időszaknak négy nagy drámája – *Vérnász*, *Yerma*, *Rosita leányasszony*, *Bernarda Alba háza* – az embertelen spanyol társadalomban élő nő tragédiája, és egyben a spanyol nép tragédiája is, az asszony felszabadításáért, az elmaradt spanyol nép felemelkedéséért folytatott harc, jelentős irodalmi fegyvere. García Lorca első sorban Bernarda Albán és lányain keresztül óhajtja bemutatni a spanyol társadalmat. A szimbolizmus vonásai sok tekintetben áthatják a művet. A víz hiánya a faluban, a kutak kiszárítása szimbolikusan a Bernarda teremtette elszigeteltséget, az élet kiszáradását jelképezi. Mint valamikor a feudális világban az udvari bolond, Bernarda házában az őrült az egyetlen következetes igazmondó. Realista alkotások ezek a drámák, mégpedig jellegzetesen spanyol realista alkotások. A naturalizmus is megjelenik műveiben, például a tájleírásait az emlékei alapján fotografikusan festi meg.

Egész életműve, egyenes folytatása a spanyol irodalom nagy hagyományainak. A nagy század drámaírói közül elsősorban *Lope de Vegát* tekintette mesterének. A stílusformálás tekintetében tanult *Góngorától* és a drámaírás területén is mestere volt a spanyol népköltészet, amelynek bűvkörében alkotta meg remekműveit. A spanyol irodalom a múltban nem a lírában, hanem a regényben és a drámában teremtette a legnagyobbat.

2. Történelmi háttér

1936 januárjában megalakult Madridban a népfrentkormány, és ezzel az elmarad spanyol állam a demokratikus fejlődés útjára lépett. Három esztendőre Spanyolország a társadalmi és a politikai haladás jelentős európai tényezőjévé válik. A világ különböző országainak írói és költői is visszahangoznak a spanyol háborúra.

A mi műveltségünk és irodalmunk sokkal kevesebb szállal kapcsolódik történelme alapján a spanyolhoz, mint Európa más népeinek kultúrájához, annak ellenére, hogy a magyar társadalom fejlődése sok vonásában hasonlít a spanyoléhoz, igaz, más tekintetben alapvetően eltér tőle. Az 1936-tal beköszöntő spanyolországi eseményekre azonnal felfigyelt a magyarság. Felfigyelt, elsőnek a forradalmi munkásosztály. Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság több egykori harcosa az emigrációból, a mozgalom fiatalabb tagjai pedig itthonról mennek Hispániába, fegyverrel harcolni a spanyol nép ügyéért, az internacionalizmus nevében. Ahogy Petőfi világhírének kezdete a szabadságharcunkhoz köthető, úgy Lorca világhírének elindulása sem választható el a spanyol háború iránt világszerte megnyilvánuló érdeklődéstől.

García Lorca egy olyan társadalomban élt, amiben nem írhatta le őszintén a véleményét, ezért nyúlt a szimbolizmushoz. Révai József pontosan megfogalmazta ezt a problémát: „Hogy jelekben beszélnek – tudniillik a szimbolisták – és a dolgokat nem nevükön nevezik, onnan ered, hogy az élet elrejtve működik, igazi mozgatóerőinek nevét keresik, hogy mint a mesékben a szellemeket, megidézzék őket”.

Fél évvel a spanyol népfrent győzelme és négy héttel *Francóék* fasiszta lázadása után, 1936. augusztus 19-én halt meg a XX. század spanyol irodalom egyik legnagyobb költője és drámaírója, Federico García Lorca. Franco csendőrsége gyilkoltatta meg Granada szomszédságában, Vizmar helység határában, egyikeként a húszezer spanyol hazafi közül, akiket 1936. július 18. és szeptember 15-e között Granadában és környékén kivégeztek.

3.1 A spanyol népzene, ezen belül az andalúz népzene

García Lorca *A cante jondo*, azaz A primitív andalúz népdal című tanulmányában de Fallara hivatkozik, aki három tényezőt említ, amit fontos figyelembe venni az andalúz népdalok kialakulása kapcsán.

- a liturgikus ének beolvadása a spanyol egyház miserendjébe (Bizánc egyházi zene)
- a szaracén invázió (mór zene Észak-Afrika és Arábia)
- számos cigány törzs Spanyolországba érkezése (India)

„Ezek a titokzatos és kóbor népek adják meg a *cante jondo* végső formáját. Ezt bizonyítja a *siguiriya* nevű „cigány” jelzője és a cigány szavak igen gyakori alkalmazása a

dalok szövegében. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy teljesen cigány dal, hiszen egész Európában, sőt az Ibériai-félsziget más vidékein is élnek cigányok, s ezeket a dalokat mégiscsak a mi cigányaink éneklik.” *Idéz de Fallától:* „Az enharmonizmus, mint a modulálás eszköze; oly szűk dallamkör használata, amely csak ritkán lépi túl egy szext határait; ugyancsak a hangnak szinte rögeszmeszerűen visszatérő ismétlődése. Ez a módszer a bővülésformulák egyik sajátossága, de jellemző a történelem előttieknek nevezhető recitálásokra is. Ezért sokan azt gyanították, hogy a dal a nyelv előtt született.” (Lásd bővebben, *Pernye András: Az ismétlés elmélete*)

García Lorca többek között leírja azt is, hogy a *cante jondo*, de különösképpen *siguiriya*, ily módon az énekelt próza hatását kelti. „Egyáltalán nem érezzük benne a metrikus ütemet, noha irodalmi szövege valójában asszonánc végződésű három- vagy négysoros vers...A cigány dallam, díszítő fordulatokban gazdag, mint a szöveg indulati ereje által sugallt kitörés vagy kirobbanás használatos, és - Manuel de Falla szerint- inkább széles, vokális hajlításoknak kell tekintenünk őket, semmint díszítő fordulatoknak, még ha ez utóbbiak jellegét öltik is, amikor a temperált skála mértani hangközzeire fordítjuk le őket.” „A cigányok Andalúziába érkezve a magukkal hozott ősi elemeket beolvasztják azt itt talált ősrégi elemekbe és megadják annak a népdalfajtának a végleges formáját, amit *cante jondonak* nevezünk.”

3.2. A szerző kapcsolata népének kultúrájával

A nemzeti öntudatra ébredés végig söpört Európán, eközben Lorca országában igyekeztek „rossz szagú kocsmák és bordélyházak mélyére” száműzni a spanyol népzene. García Lorca társaival feladatának tekintette, hogy szót emeljen e tiszta és igazi dalok védelmében.

Azok a XX. századi spanyol írók, költők és művészek, élükön Lorcával, akik tudatosan merítették a néptől és a népi élet realitásának feltárásával alkottak jelentőset, helyesen ismerték fel, milyen nagy művészi lehetőségek kínálóznak a spanyol nép múltjából. Egy a tipikus spanyol népi témák közül a bikaviadal. Hispániában réges-régen a bikaviadal az, ami összeköt minden spanyolt, egyként lelkesíti, közös szenvedélyt vált ki a különböző társadalmi osztályok tagjaiból.

Sánchez Mejías Spanyolország szerte csodált, elismert torreádor volt. Lorcával jó barátságban volt, Hispániának egy tájáról származtak. A torreádor halálára írja *Siratóének* című versét, amit drámája csúcspontján szoktak emlegetni. A *Sirató* az, ami Amerikából visszaérkezésekor a szürrealista kísérlet után ismét az andalúz hagyományokhoz vezet vissza. A sokoldalú folkloristának, zeneszerzőnek is jelentős költő alkotásainak kétségtelenül egyik fő vonása, hogy első hangmegütéstől utolsó soráig zenei felépítésű. A *Siratóének* ritmikájában, hangjában és hangulatában benne él a népi sirató, a litánia, a haláltánc és a népi kórusok világa, de belejátszanak muzsikájába a spanyol zene kísérőhangszerei: a gitár elnyújtott kemény ritmusa, valamint a síp és a kasztanyetta hangja. A *Siratóének* utolsó része első három szakasza végén refrénszerűen, a siratók kántáló stílusában zeng fel.

Bikák és fügefák már nem ismernek,
sem házad lovai s a pici hangyák.
A délután s a gyermek nem ismernek,
mert meghaltál, mert elmentél örökre.⁵

Hasonló törekvéssel közeledik a spanyol költő hazája népi örökségéhez, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán a magyarhoz, majd később más népek zenei világához. Nem kevésbé rokon kettőjükénél a népzeneből merített anyag művészi alkalmazásának a módja.

A spanyol irodalom már Lorca előtt is sokat merített a néptől. Ő azonban mélyebbre hatolt minden elődjénél. Világossá vált előtte, hogy él egy régi, népi műveltség, amelyre lehet magasrendű modern költészetet építeni. Társaival azt is feladatuknak vallották, hogy felszámolják hazájuk feudális világát. A költészetével harcolt. A spanyol népköltészet és a spanyol nép világa összefonódott Lorca alkotásában a spanyol irodalmi hagyománnyal; műve így lett a spanyol irodalom és a népi örökség hagyományainak folytatója. Így alkotott García Lorca világirodalmi jelentőségű költészetet és máris klasszikusnak számító modern drámát.

3.3 A szerző és a kamarazenélés kapcsolata

Jászai Dezső nagy múltú forradalmár és katona személyes beszámolója García Lorcáról: „úgy játszott gitáron, mint senki más; művészi erővel, költői képzelettel, a spanyolemler fojtott és kirobbanó szenvedélyével. Tőle hallottam először gitárkísérettel előadni a maga gyűjtötte és harmonizálta spanyol népdalt, *A négy öszvérhajcsárt*, melynek

⁵ részlet a *Siratóének Ignacio Sánchez Mejías Torreádor fölött* című művéből, 1935; fordította: Nagy László

dallamára és szövegének változataként keletkezett a spanyol háború egyik legnépszerűbb katonadala, *A négy generális*.

A „Duende” (Játék és elmélet) című tanulmányában írja: „Mindenben, amiben fekete hangok vannak, van *duende*. Nincs ennél nagyobb igazság. Ez a fekete hang a titok. Gyökerei a fövényben mélyednek, amely mindannyiunknak ismeretlen, de rajta keresztül szívódik belénk mindaz, ami a művészet lényege. „Fekete hangok”, mondta a spanyol nép fia, és *Goethével* azonos gondolatot fejezett ki, aki a *duendét* – Paganiniról szólva – így határozta meg: „Titokzatos erő, amit mindenki érez, de egyetlen filozófus sem tud megmagyarázni...egyszer egy öreg gitárművéstől ezt hallottam: a *duende* belülről jön föl, a talpból. Nem képességről van hát szó, hanem valóságos élő stílusról, egyszóval vérről, valami nagyon öreg kultúráról és pillanatnyi alkotásról. Ez a titokzatos erő, amit mindenki érez, de egyetlen filozófus sem tud megmagyarázni.” Még egy idézet ebből, ami arról szól, hogyan kell énekelni *duendével*: „A Fésűs lánynak fel kellett hasogatnia a hangját, mert tudta, hogy hozzáértők hallgatják, akik nem a formát, hanem a formák velejét kérik tőle, a tiszta zenét, amit a test csak azért vesz körül, hogy lebegni tudjon a levegőben. Képességeit és biztonságát kell oda dobnia, azaz el kellett üznie magától a múzsát, oltalom nélkül várva, hogy jöjjön a *duende* és arra méltassa, hogy birtokra kelljen vele életre vagy halálra. Hogy énekelt! Hangja már nem játszott. Hangja már fájdalomhoz és őszinteséghez méltó vérpatak volt, és kinyílt, mint egy tíz ujjú kéz, mint akinek a lábait odaszögezték, akár *Juan de Juni* Krisztusáét, és vad tengeri orkán süvöltött benne.”

3.4 Federico García Lorca: Canciones Espanolas Antiguas

Manuel de Falla a spanyol zeneszerző, aki szintén andalúziai származású, főszervezője volt a *Fiesta de Cante Jondo* elnevezésű fesztiválnak. A fesztivál fő célja többek között a flamenco és a spanyol népzene népszerűsítése volt. Ehhez a mozgalomhoz csatlakozott többek között García Lorca is. *De Falla*val karöltve szervezték a *Cante Jondo* nevű versenyszámot. Ez a mozgalom is ösztönözte Lorcát az andalúz népdalok gyűjtésére, amiket versbe foglalt és harmonizált. Ez a kötet mai tudomásunk szerint tizenhárom dalt tartalmaz, amelyek a következők:

- Anda, jaleo
- Los cuatro muleros
- Las tres hojas
- Los mozos de Monléon
- Las morillas de Jaén
- Sevillanas del siglo
- El Café de Chinitas
- Nana de Sevilla
- Los melegritos
- Zorongo
- Romance de don Boyso

- Los reyes de la baraja
- La Tarara

A dalokról nem maradt fent írásos emlék, kotta, de megőrizték a felvételt, ahol személyesen a költő adja elő a dalokat. A hangfelvétel alapján kottázták le az andalúz népdalokat. Elsősorban gitár kísérettel írta García Lorca, de készült belőle zongoraátírat is. A tudomány fejlődésével sikerült feljavítani a gramofon felvételek minőségét és jelen pillanatban is folyik a vita azzal kapcsolatban, hogy mi a pontos szöveg, mert a verses köteteiben és a nevével fémjelzett kottákon nem pontosan az van írva, amit a felvételen hallunk. A népdalok szövegét a verses köteteiben is megtaláljuk.

García Lorca népdalfeldolgozásaiból négyet választottam. Két lírai és két drámai hangvétellű dalt. A *Los cuatro muleros* (a fentebb említett *Négy öszvérhajcsár*) és a *Las tres hojas* (*Három falevél*) lírai dalok. Szövegében rá jellemző módon a paraszti élet hétköznapijait és az ott élő emberek érzéseit jeleníti meg, mint például a „spanyol szerelmet” és hűséget. Harmonizálásában is az egyszerűsége törekedett és szinte teljes mértékben átvette az andalúz népdalok hagyományait. Ezzel szemben két másik dalválasztásomban *Anda, jaleo* (*Rajta vígan*) és *El Café de Chinitas* (*A lányok kávéházában*) a dalok harmonizálása összetettebb, a XX sz.-i zenére jellemző fordulatokkal, mint például az *Anda, Jaleo* énekszólamának második ütemében van egy kétércű akkor. Drámaiságát a hangvételen kívül a tragikus történetek adják. Mind a két dalban megjelenik a halál.

